

Giorgio Banchig

Spoštovani in dragi rojaki, Slovenke in Slovenci!

Trajen spomin, globok poklon in iskrena zahvala štirim bazoviškim junakom so nas tudi letos združili in nam nudijo priložnost, da globlje razumemo pomen njihovega žrtvovanja za svobodo in trdno obnovimo našo dolžnost braniti in širiti človekove vrednote, za katere so darovali svoja življenja.

V danem zgodovinskem trenutku je njihova duhovna dediščina tem bolj aktualna, ko se je v središču Evrope vnela kriminalna, nerazumljiva in bratomorna vojna, ki terja na tisoče življenj, ko topovi in rakete rušijo šole, bolnišnice, civilna stanovanja in ko je deportiranih več kot dva milijona ljudi, med njimi tristo tisoč otrok. Mislili smo, da so bile grozote 20. stoletja enkrat za vselej zakopane v brezno tragičnih spominov zgodovine. Pa svetopisemski modrijan je že pred 25 stoletji opozoril: »Kar je bilo, bo spet, kar se je zgodilo, se bo spet zgodilo, nič ni novega pod soncem.« In italijanski pisatelj Primo Levi, ki je v koncentracijskem taborišču Auschwitz na lastni koži občutil nacistični teror, nas spominja in opominja: »Zgodilo se je, torej se lahko spet zgodi; to je bistvo tega, kar imamo povedati.« S temi besedami je pisatelj hotel bralce prepričati, da je moderna družba odprla neukrotljiv potencial instrumentalne nasilnosti in destruktivnosti, ki sili v ponovitev.

Zgodilo se je, torej se lahko zgodi, nas spominjajo in opominjajo tudi Ferdo Bidovec, Franjo Marušič, Zvonimir Miloš in Alojz Valenčič, ki so razumeli, da so svoboda, demokracija in človekove pravice nepogrešljive vrednote in temelj civilne družbe, ki si jih moramo dan za dnem priboriti in jih širiti, ki so rezultat vsakdanjega prizadevanja in sad vztrajnega truda. Še več, štirje junaki so razumeli, da teptanje in zanikanje svobode, demokracije in človekovih pravic pozivata vsakega zavednega človeka k odločnemu odporu z vsemi možnimi sredstvi. Zavedali so se, da bi odpor proti fašistični diktaturi terjal tudi njihovo življenje, a se niso odpovedali dolžnosti, da se

borijo za svoj narod. V tem so bile njihove notranja moč, osebna poklicanost in moralna odgovornost. V tem je bil njihov heroizem.

To so bili naši štirje junaki – navadni ljudje, uradniki, delavci, fantje polni vitalnosti, vključeni v družbeno življenje. Družila pa sta jih ljubezen do naroda in boj proti nasilju, diktaturi, teptanju človekovih pravic in svobode do skrajnih posledic – se pravi do žrtvovanja življenja.

Njihovo življenje in življenje nešteti borcev proti fašizmu in nacizmu je obrodilo sadove, ki jih še danes uživamo – svobodo, demokracijo, gospodarski in socialni napredek, zaščito našega jezika in kulture, prijateljske odnose z narodi naše in bližnjih dežel. Hvala njim so bile po padcu fašizma in po končani drugi svetovni vojni Slovincem na Goriškem in na Tržaškem vrnjene narodne pravice. Za Slovence v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini pa so začela mračna leta. Ne pretiravam, dragi rojaki, ko trdim, da je bilo na Videnskem preganjanje slovenskega jezika in ljudi, ki so se borili za narodne pravice, bolj kruto in nepopustljivo v povojnih časih kot pod fašizmom. To je bilo dokazano v številnih publikacijah in o tem lahko pričajo še žive osebe. 15. maja 1945, to je par tednov po končani vojni, je župnik v Lazah Anton Cuffolo – Bevkov kaplan Martin Čedermac – v svojem dnevniku zapisal: »Mi, ki smo se borili, ki smo trpeli, ki smo bili preganjani, lačni in vedno v strahu, si ne upamo na dan drugače kot s povešenimi glavami, tisti pa, ki so nas izdajali, ovajali, preganjali, sodelovali s sovražniki in ki bi morali sedaj plačati račun in nositi posledice, se javno šopirijo, bahajo kot zmagovalci, se nam smejejo in nam žugajo. [...] Poskusili smo se pritožiti zaveznikom, a nas tudi oni zaničujejo!« Leto kasneje je z grenkobo priznal: »Prišel sem z dežja pod kap.«

Zgodilo se je, da so od konca vojne v Beneški Sloveniji delovale tajne paravojaške enote, ki so brezsravno preganjale slovenske duhovnike, bivše partizane, zavedne Slovence, ki so bili označeni kot slavokomunisti, titovci in slavofili. Člani teh organizacij so bili pretežno bivši fašisti in kolaboracionisti, ki so – in to je tragični višek zgodbe! – spravili na zatožno klop partizane Beneške čete z obtožbo veleizdaje Italije, češ da so

podpirali jugoslovanske težnje po aneksiji Furlanije vse do Tilmenta. V povojnih letih je bila konstanta teh ne toliko tajnih organizacij, ki so jih podpirale vladne stranke in državni aparati, postaviti na zatožno klop ali prijaviti pristojnim državnim organom zavedne Slovence za vsako malenkost, ki se jim je zdela nezakonita. Prijavile so dva duhovnika, ki sta brez predvidenega dovoljenja vodila procesije svetega Marka po polju, prepričale so karabinjerje, da matajurski župnik skriva orožje v zakristiji – a preiskava ni dala rezultatov; spravile so dva duhovnika, avtorja knjige *Mračna leta Benečije*, na zatožno klop, češ da sta obrekovala člane tajnih organizacij ... Navedeni in drugi podobni dogodki se niso zgodili v napetih povojnih časih. Dogodili so se v 90. letih prejšnjega in v začetku tega stoletja. Da ne govorimo o mučni zgodbi dvojezične šole, ki je doživela vse možne načine nasprotovanja in je bila podržavljena šele leta 2001, hvala zaščitnemu zakonu. A njegovi nasprotniki se niso pomirili in so leta 2008 (pred 14 leti!) pobirali podpise pod peticijo, da ne bi šola dopolnila svoje strukture z nižjo srednjo šolo. In šele ne mirujejo in izkoriščajo vsako priliko, da bi se postavili proti izvajanju zaščitnega zakona in da bi trdili, da Benečani in Rezijani niso Slovenci.

Cilji tajnih organizacij in vladnih strank so bili popolna asimilacija slovenskega prebivalstva in odprava vsake možne opozicije še posebej s strani zavednih Slovencev in pripadnikov levičarskih strank. Obmejno področje je bilo treba izprazniti, slovenski skupnosti pa odvzeti njene najbolj žive sile, ki so se obenem tudi najbolj zavedale svoje narodnostne in jezikovne identitete. Oblast je izseljevanje celo spodbujala, saj je bilo mogoče dobiti potne liste v zelo kratkem času. Zato lahko mirno trdim, da so bili številni gospodarski izseljenci v resnici politični emigranti, čeprav se tega celo sami niso zavedali. Če pogledamo tragično demografsko stanje beneških gorskih občin, so protislovenske sile v dobršni meri dosegle cilj na demografskem področju. Gospod minister, dragi rojaki! Skrajni čas je, da se slovenska manjšina, deželna uprava, italijanska vlada in tudi Slovenija zavedajo tega dramatičnega položaja ter primerno in stvarno ukrepajo. Treba je investirati na ljudi, na mlade, na družine, ki imajo pri srcu usodo naše skupnosti in so pripravljene sodelovati pri kulturnem in gospodarskem preporodu

Benečije, Rezije in Kanalske doline.

Spoštovani in dragi rojaki! Nekateri jasni družbeni in politični pojavi nas kot Slovence, kot manjšino vabijo k budnosti in pazljivosti; spoštovanje človekovih pravic včasih postaja opcija; jezikovne, kulturne in zgodovinske različnosti niso upoštevane kot bogastvo in vrednota, ki jih je treba priznavati in ohranjati. Zato se nikoli ne smemo zadovoljiti s pridobljenimi pravicami, zato moramo vztrajati pri zahtevi po popolni uresničitvi zaščitnega zakona. Gre za zakon, ki ga je po dolgih letih italijanska država sprejela, da bi štela in ovrednotila kulturo in jezik Slovencev kot bogastvo dežele Furlanije Julijske krajine. Dosti je členov, ki še čakajo na dejansko uresničitev. Navedel bi le dva. V 26. členu beremo, da »Volilni zakoni za volitve senata in poslanske zbornice vsebujejo določila, ki olajšajo izvolitev kandidatov, ki pripadajo slovenski manjšini.« Kljub neštetim srečanjem in prizadevanjem predstavnikov slovenske manjšine ter njenih podpornikov in somišljenikov po enaindvajsetih letih ni v italijanski volilni zakonodaji nobenega sledu v tem smislu. Če smo Slovenci v teh dvajsetih letih in še prej v parlament izvolili našega predstavnika, se za to nimamo zahvaliti volilnemu zakonu, ampak določeni stranki, ki je razumela nujnost, da imamo Slovenci v Rimu zagovornika, ki brani naše pravice in pospešuje izvajanje zaščitnega zakona v praksi. Isto se bo zgodilo na bližnjih političnih volitvah. Predstavnštvo v demokratičnih telesih je bistvenega pomena za našo kot za vse manjšine.

To je povsem razumljivo iz več razlogov in izhaja še posebej iz dejstva, da je manjšina sestavni del neke družbe in da njen glas, njene kulturne posebnosti, njena filozofija življenja in njen pogled na svet bogatijo večino samo in prispevajo k družbeni pluralnosti. Če naj država upošteva ta načela, bi morala ne le olajšati izvolitev slovenskega predstavnika v italijanski parlament, kot predvideva zaščitni zakon, temveč podobno kot v Sloveniji uvesti v volilno zakonodajo take mehanizme, ki bi njegovo izvolitev zagotovili. Kar je tembolj nujno potrebno, ko je bilo število parlamentarcev znatno znižano.

Druga točka zaščitnega zakona, ki čaka na izvajanje, je 12. člen, ki določa posebne norme glede poučevanja slovenskega jezika v šolah z italijanskim učnim jezikom v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini. Gre za nespoštovano zakonsko obvezo, gre za zanikanje osnovne pravice, ki jo imajo otroci in njihove družine. Če je bilo na tem področju kaj narejenega, gre čast in hvala slovenskim kulturnim društvom na Videnskem, ki si veliko let prizadevajo, da bi slovenščina postala kurikularni predmet na območju, kjer naj se izvaja zaščitni zakon. Skrajni čas je, da se vprašanje reši organsko in na najboljši možni način.

Spoštovani in dragi rojaki! V letu, ki nas loči od lanske proslave v čast štirim bazoviškim junakom, smo bili priča veselim in žalostnim dogodkom, ki so zaznamovali našo in širšo skupnost. V noči na ponedeljek 30. maja je umrl Boris Pahor, starosta slovenskih pisateljev, večni borec za svobodo, upornik proti trem totalitarizmom 20. stoletja v Evropi – fašizmu, nacizmu in komunizmu. Sam je bil tarča nasilja in preganjanja. Bil je deportiran v koncentracijsko taborišče. A te boleče izkušnje ga niso ošibile in strle, temveč so mu dale povod in moč posvetiti svoje življenje pričevanju in pisanju, da bi svoje sodobnike ozaveščal o tragedijah, ki jih je človeštvo preživelo, o nujnosti boja proti vsakemu nasilju. Še posebej sta mu bila pri srcu slovenski materni jezik in narodna zavest. Nekoč je izjavil: »Vem, da me imajo za nacionalista, pa naj, a narod mora imeti zavest o svojem jeziku, biti, kulturi. Če ne bomo imeli narodne zavesti, bomo šli k hudiču.«

Leto, ki nas loči od lanske proslave, nam je prineslo tudi dobre vesti. Zavod za varstvo kulturne dediščine Furlanije - Julijske krajine je dodelil status kulturnega pomena spomeniku bazoviškim junakom. S tem priznanjem je bila vzpostavljena podlaga, da bi v prihodnje lahko postal spomenik državnega pomena, za kar si Odbor za proslavo bazoviških junakov pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu veliko let prizadeva.

Spomniti se moramo tudi pomembnega dogodka, ki bo ostal zapisan v zgodovini

Slovencev v Italiji: v ponedeljek, 28. marca 2022, je namreč potekal formalni prenos lastništva Narodnega doma od Univerze v Trstu na Fundacijo Narodni dom. Gre za zgodovinski dogodek, ki ne bi bil možen brez želje predsednikov Republike Italije Sergia Mattarelle in Republike Slovenije Boruta Pahorja. In ne bi bil možen brez dolgoletnega prizadevanja in truda slovenskih organizacij in političnih predstavnikov, kar pomeni, da si moramo, čeprav zaščitni zakon vsebuje določene norme v prid naše skupnosti, pravice Slovenci pridobiti z nenehnim in odločnim angažiranjem. Nič nam ni in nam ne bo dano od zgoraj. To nam da razumeti, da ne bomo dosegli nadaljnjih rezultatov pri izvajanju zaščitnega zakona in utrditvi naših pravic brez složnega prizadevanja in truda, brez skupnega nastopanja in zastavljanja skupnih ciljev. Složno in skupno zmoremo!

Spoštovani in dragi rojaki, Slovenke in Slovenci! Dovolite, da zaključim to moje razmišljanje z verzi, ki jih je pesnica Ljubka Šorli posvetila Ferdu Bidovcu, Franju Marušiču, Zvonimirju Milošu in Alojzu Valenčiču: *Sredi gmajne padli ste pod streli, / da bi narod svojo moč zaznal / in verige suženjstva pretrgal, / v nove in svetlejšé zarje vstal. / Le v svobodi klije misel zdrava; / Vam junaki bazoviški slava.*